

על רצועות התפילין

"וְהָיָה עֲקֵב תִּשְׁמָעוֹן אֶת הַמְּשָׁפְטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמְרָתֶם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם" (דברים ז, יב). כך מתחילה פרשתנו. בעקבות חז"ל, דורש רש"י את הפסוק כמתייחס למצוות הקלות "שאדם דַּשׁ בעקביו", כלומר המצוות שהאדם מזלזל בהם. אפשר לכנות זאת, עיקרון המסמר הקטן. אנו נוטים לזלזל בפרטים ואף לבוז להם. אולם, אם לא נהיה אובססיביים בדברים הקטנים, בברגים שבצמיגי המטוס, בפלסטיקים הקטנים שבמכשיר האלקטרוני המתוחכם וכדו', עלולים הדברים הגדולים לקרוס. זהו "סינדרום הש"ג" שהתהפך. אמנם עלינו להיאבק נגד השגיאות הגדולות שמערכת, אולם, אחריות לא מועטת מוטלת גם על האדם הקטן ועל הפעולה הקטנה, היכולים לפגוע אנושות במשימות הגדולות.

מה הם אותם הדברים הקטנים? התשובה אינה ברורה מעצמה. אנו מזלזלים בדברים בגלל שהם קטנים. אך פעמים רבות, אנו הופכים אותם לקטנים מתוך כך שאנו מזלזלים בהם. הזלזול יכול להיות אישי, אך הוא יכול לאפיין חברה שלימה או עידן היסטורי. יש דורות שזלזלו במצוות שבין אדם למקום ויש שזלזלו במה שבין אדם לחברו. מאז ההשכלה, נוטים הדורות המודרניים לזלזל בסמלים, ובכלל, ב'מצוות מעשיות'. המוקד הקיומי של דורות אלה מצוי היה במחשבה המופשטת, ומתוך כך שכחו הם את השכבות העמוקות יותר של האישיות אליהן מדברים המצוות המעשיות והסמלים.

בפרשתנו מצויינים כמה מסמלים אלה. אנו קוראים בה את פסוקי וְהָיָה אִם שָׁמַע...', שהפכו לפרשה השנייה בקריאת שמע', התפילה הקלאסית של היהדות. הפרשה הראשונה של 'שמע ישראל', לימדו אותנו החכמים, מהווה הכרזת אמונה, קבלת עול מלכות שמיים. הפרשה השנייה ('והיה אם שמוע') היא הכרזת קבלת 'עול מצוות'. במרכזה - מצוות תפילין ומזוזה. התורה רוצה מאתנו את הלב: "וְשָׁמְתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם" (דברים יא, יח), אך אנו מגיעים ללב רק דרך הסמלים: "וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יְדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם". בפרשה השלישית של קריאת שמע מתווספת אל התפילין מצוות ציצית: "וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל פְּנֵי בְגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתַנּוּ עַל צִיצֵת הַכֶּנֶף - פְּתִיל תְּכֵלֶת" (במדבר טו, לח). כך נולדים שניים מסמליה המרכזיים של היהדות: הטלית והתפילין.

מחוט ועד שרוך נעל

החכמים התייחסו לטלית ולתפילין מנקודות מבט שונות. ביניהן בולטת, לדעתי, זו של האמורא הגדול רבא (סוטה יז ע"א): "בשכר שאמר אברהם אבינו 'אם מחוט ועד שרוך נעלי זכו בניו לשתי מצוות חוט של תכלת ורצועה של תפילין'". דברים אלה מחזירין אותנו

אל המאורעות המתוארים בספר בראשית (יד, כא-כג). אברהם יוצא למלחמה כדי להציל את לוט ואת אנשי סדום שנפלו בשבי והיו מיועדים להימכר לעבדים. אברהם אכן מציל אותם ואת רכושם הנשדד. או אז פונה אליו מלך סדום בבקשה: "תן לי הנפש והרכוש קח לך". בצעד אצילי עונה אברהם: "הרמתי יְדִי אֶל ה' אֶל-עֲלִיוֹן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאָרֶץ, אִם מְחוּט וְעַד שָׁרוֹף נֶעַל וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לְךָ..."

על פי רבא יש קשר עמוק בין ה'חוט' לבין חוטי הציצית, ובין 'שרוך הנעל' לתפילין. אברהם מוותר על "זכויותיו" כמנצח ומציל. בספר העתיק והמופלא 'תנא דבי אליהו' (כה), מעובד הרעיון הזה: "ומשלו משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לבנו: "בני, צא והרוג את כל הליסטים הללו ולא תקח כלום מן הממון שלהם אם יפלו בידך, כדי שלא יאמרו 'לא יצא בן המלך להרוג את הליסטים הללו אלא בשביל לקחת את הממון'... בחזרתו יצא אביו לקראתו וא"ל 'ברוך אתה בני'..." חז"ל, מקשרים בין מעשיו אלה של אברהם לבין התנהגותו של אלישע (מלכים ב, פרק ה). נעמן שר צבא ארם, בא לישראל לחפש מזור לצרעתו אצל הנביא אלישע. אלישע אכן מרפא אותו, ונעמן מציע לו מתת בעד מעשהו: "וְעַתָּה קַח נָא בְּרִכָּה מֵאֵת עֲבָדְךָ". אך אלישע עונה לו: "חי ה' אֲשֶׁר עִמָּדְתִּי לִפְנֵי אִם אֶקַּח". על פועלתו כנביא ממאן אלישע "אִישׁ הָאֵל-לְהִימָ" לקבל מתת כלשהו, "וְיִפְצַר בּוֹ לְקַחְתָּ, וְיִמָּאֵן". אולם גִּיחְזִי נֶעַר אֶלְיָשָׁע בוגד ברבו, רץ אחרי נעמן ומקבל ממנו ברמאות "כִּפְרִים כֶּסֶף... וְשִׁתֵּי חֲלָפוֹת בְּגָדִים". אלישע ידע את אשר קרה: "מֵאֵינִן גִּיחְזִי? הוּא שׂוֹאֵל אוֹתוֹ, גַּחְזִי מֵתְכַחֵשׁ לְמַעֲשָׂיו, אֵךְ לְשׂוֹאֵל: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו (אלישע)... הֲעַתָּה לְקַחְתָּ אֶת הַכֶּסֶף?... וְצָרְעַת נֶעְמָן תִּדְבַּק בְּךָ". כאילו תאמר שהמחלה שהייתה למנותח, עוברת למנתח שעזבו באמצע הניתוח בגלל אינטרסים כספיים.

האם אנו מסוגלים להתגבר על האינטרסים, על ה'חוט' של חמדת הממון, על ניצול לא הוגן של סיטואציה שהגורל אינה לידינו? האם חייל, הפורץ לבית כדי לאתר מבוקש מסוכן, מסוגל לוותר על 'שרוך נעל' של שלל? האם הוא יזהם את המצווה החיונית בה הוא עסוק? השלל והאינטרסים עלולים לטמא את המלחמות הצודקות, אך גם את העבודה והאהבה. הטלית והתפילין מסמלים את האפשרות להיות קצת אידיאליסטים, את הוויתור 'לשם שמים' - מרכיב מהותי של אהבת ה', כנגד האינטרסים המבטאים את אהבת עצמנו.

נוכח פסל אפולו

שרוך הנעל מסמל את השלל. אך יש בו משמעות עמוקה יותר. לדעתי, קישר רבא בין רצועות התפילין לבין רצועות המגפיים או הסנדלים הצבאיים. בספר 'דברים' קוראים אנו "וַיִּרְאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיךְ - וַיִּרְאוּ מִמֶּךָ" (דברים כח, י). ור' אליעזר הגדול מוסיף: "אלו תפילין שבראש". התפילין מהווים תיקון של המעמד הצבאי של האדם. בעולם הנגאל, יהוו התפילין, סמל המוסריות, ההרתעה האמיתית נגד הרשע. עד כאן הספרות היהודית הקלאסית. לספרות העברית החדשה היו אסוציאציות משלה על

התפילין. הבולטת ביותר מצויה בינוכח פסל אפולו' שירו של שאול טשרניחובסקי. טשרניחובסקי היהודי פונה בשיר אל פסל האל היווני כ"חוזר בתשובה" למכורתו האלילית שלפני אברהם: "באתי עדיך, מול פֶּסֶלְךָ אֶקוֹדָה. פֶּסֶלְךָ – סמל המאור בחיים. אקוד, אֶכְרָעָה לטוב ולנעלה". הוא מתגעגע גם "אל א-להי כובשי כנען בסופָה. ויאסרוהו ברצועות של תפילין". חילול הקודש? אולי רצה הוא לחלל, אך נמצא משבח. אכן, לפי חז"ל, כביכול, גם הקב"ה מניח תפילין (ברכות ו ע"א). הפרשיות שבבתי התפילין של הקב"ה שונות מאתנו, והן מבטאות קשר מיסטי של אהבה עם מניחי התפילין באדמה. טשרניחובסקי לא הביט אל מה שבתוך בתי התפילין. הוא ראה את הרצועות כמוסרות האוסרות את א-להי ישראל, ובעצם את המאמינים בו. הוא התגעגע ל"כובשי כנען בסופה". אמנם כן. מצווה גדולה לחזור ולקשור את רצועות הנעליים הצבאיות, אך מבלי לעזוב את רצועות התפילין. ואכן, לימד אותנו רבי יוחנן "כתפילין כך מנעלין - מה תפילין ב[יד] שמאל אף מנעלין [קושרים קודם את הרצועה] בשמאל". עלינו לקשור את נעלי הצבא והעבודה כשרצועות התפילין בהכרתנו.

רצועות התפילין מסמלות את המאבק בזיהום המלחמה, חוטי הציצית - את המאבק בזיהום האהבה, הנאמנות במשפחה ולמשפחה, האנטיתזה למתירנות ולהפקרות. התלמוד הירושלמי קישר סמלים אלה עם המוסרות והעבותות מהם מנסים בני אדם להשתחרר: "יְתִיבּוּ מִלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד - עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ: נְנַתְקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵינוּ - וְנִשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵינוּ" (תהלים ב, ב-ג). פסוקים אלה מתארים מרד ניצישיאני נגד החוק והמוסר. זאת סכנה האורבת לכולנו. אשרי העם והאדם שא-לוהיו מניח תפילין ומתעטף בטלית כשליח ציבור.